

Introducere

Această carte tratează modul în care un teritoriu populat de o anumită etnie lipsită de o organizare statală (românii) a fost integrat în mai multe etape într-un stat – regatul Ungariei - apărut și evoluat prin implantarea modelului feudal și cultural specific statelor din Europa de vest și centrală, unde acest tip de societate evoluase în mod firesc de-a lungul mai multor secole. Acest model al feudalismului de tip occidental și al creștinismului de limbă latină a fost impus unei societăți tribale care aflase un teritoriu care corespundea vieții nomade (interfluviul Dunăre-Tisa), dar care, după stoparea raidurilor de pradă în Occident la mijlocul secolului al X-lea și după sedentarizarea care s-a produs într-un timp relativ scurt, nu mai era suficient și adecvat pentru funcționarea unui regat. Expansiunea ungarilor spre teritoriile vecine bogate în resurse era inevitabilă. Ea a început chiar din momentul creștinării, care a coincis cu încoronarea regelui Ștefan I, după ce se atinsese deja limita naturală a Munților Apuseni (prin supunerea voievodatului din Bihor), și după ce încetase dominația bulgară la nord de Dunăre. Regiunea bogată în sare și nu numai situată „dincolo de pădure” trebuia și putea fi cucerită de tânărul stat creștin condus de Ștefan I. Aproape concomitent au fost lichidate cele două centre de putere rivale, din zona Clujului și de pe cursul inferior al Mureșului, iar astfel era deschisă calea spre a doua limită naturală, cea a Carpaților Orientali și Meridionali. Acest proces de expansiune s-a desfășurat treptat, el durând circa un secol și jumătate. De cealaltă parte a Carpaților, în restul teritoriului populat de români, expansiunea Regatului Ungariei a cunoscut unele succese, dar nu s-a putut menține. Etapele respective ale procesului de expansiune trebuie însă studiate ca o continuare firească a instalării dominației Regatului Ungariei în Transilvania și în ceea ce numim în prezent Banat.

O chestiune care trebuie lămurită chiar de la început este ce se poate înțelege prin teritoriu românesc în secolele IX-XIII. Primul

capitol încearcă să ofere un răspuns, probabil încă provizoriu și discutabil, bazat mai mult pe ceea ce se poate deduce din cercetările de lingvistică decât pe descoperirile arheologice a căror interpretare etnică este adesea incertă. Teritoriul populat de români în secolele IX-X nu a fost identic cu cel unde s-a declanșat procesul de etnogeneză, iar însăși ideea de etnogeneză trebuie înțeleasă într-un mod mai apropiat de noile idei despre conceptul de etnie. Adică, de când se poate vorbi de români ca o etnie distinctă de slavii cu care conviețuiau, și în ce teritoriu viețuiau? După ce acest cadru va fi stabilit se va putea discuta despre modul în care teritoriul populat de români a fost cucerit ori supus Regatului Ungariei. În al doilea rând, este necesară o expunere asupra originii ungarilor și a modului în care ei au ajuns în Europa. Abia după aceste preliminarii se va putea trece la subiectul propriu-zis al cărții de față.

Etapele de expansiune ale Regatului Ungariei au fost atât geografice, cât și cronologice. Dacă lăsăm la o parte scurta prezență în Atelkuz, unde ungurii i-au întâlnit pentru prima oară pe români (vezi capitolul II), prima etapă a fost reprezentată de pătrunderea la est de Tisa, produsă la scurt timp după instalarea în Pannonia. În a doua etapă s-a trecut bariera Munților Apuseni prin Poarta Meseșului, iar în a treia etapă ducatele independente de la Bălgrad și Morisena au fost cucerite. A patra etapă a însemnat extinderea până la Carpații Orientali și Meridionali. În a cincea etapă s-a procedat la anexarea unor zone din Oltenia, Muntenia și Moldova. În perioada următoare, românii din afara arcului carpatic se vor desprinde de sub dominația Regatului Ungariei și vor forma două state proprii. Acest proces de geneză statală va fi tratat într-o lucrare care o va continua pe aceasta.

Cele două instrumente ale expansiunii Regatului Ungariei până la hotarul Carpaților au fost: organizarea de comitate cu cetățile aferente, și colonizările civile sau militare (grânicerii pecenegi, secui, cavalerii teutoni). Dincolo de munți, s-au efectuat alte colonizări civile și militare și s-au creat forme specifice de administrare a teritoriului (Banatul de Severin, *terra* din Moldova).

Izvoarele scrise (cronici sau acte de cancelarie) sunt puține și laconice în privința modului în care Regatul Ungariei s-a extins în Transilvania și Banat, și apoi dincolo de munți. Doar prin progresul

cercetărilor arheologice s-a putut reconstitui într-o oarecare măsură cronologia expansiunii spre est. De asemenea, studierea toponimiei a permis identificarea aliniamentelor succesive ale hotarelor, precum și a așezărilor de grăniceri. Astfel, în prezent avem o imagine mult mai cuprinzătoare și mai precisă despre etapele expansiunii, inclusiv despre cele de la sud și est de Carpați, care au fost cele mai intens studiate de istoricii români.

În istoriografia românească, problema expansiunii Regatului Ungariei spre est a fost de fapt subsumată celor două teme majore ale cercetării istoriei medievale: continuitatea românilor la nord de Dunăre și geneza statelor medievale românești, tratate în profunzime mai întâi de către Alexandru D. Xenopol, Dimitre Onciul și Nicolae Iorga. Un progres semnificativ a fost înregistrat prin studiile lui Ioan Moga, Gheorghe I. Brătianu și Petre Panaitescu, iar în perioada post-belică au început să fie folosite descoperirile arheologice. Acestea i-au permis lui Kurt Horedt schițarea primei cronologii a expansiunii dominației maghiare în Transilvania. Marile sinteze ale lui Ștefan Pascu și Radu Popa, din anii '70-'80, au marcat o nouă etapă în cunoașterea istoriei Transilvaniei, iar cercetările lui Ștefan Gorovei și Victor Spinei au elucidat probleme controversate ale genezei statale în Moldova. După 1990, interesul pentru problema continuității s-a diminuat, dar nu și cel pentru problema genezei statale. Lucrările noii generații de istorici (precum Viorel Achim, Tudor Sălăgean, Adrian Ioniță, Alexandru Simon) au pus la punct aspecte controversate legate de cronologia expansiunii în Transilvania și dincolo de Carpați. Nu există însă nici o lucrare care să trateze în ansamblu întreaga problematică, de la primele contacte ale ungarilor cu românii până la stoparea procesului de expansiune. De aceea am socotit utilă scrierea acestei cărți.